

Dariusz Stępkowski

V Sympozjum "International Herbart Association" (Międzynarodowe Towarzystwo Herbarta) : "Herbarts Ästhetik" (Estetyka Herbarta), Eichstätt (Niemcy), 9-11 marca 2009 r.

Teraźniejszość - Człowiek - Edukacja : kwartalnik myśli społeczno-pedagogicznej nr 3 (47), 161-165

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**V Symposium *International Herbart Association*
(Międzynarodowe Towarzystwo Herbarta):
Herbarts Ästhetik (Estetyka Herbarta),
Eichstätt (Niemcy), 9–11 marca 2009 r.**

Miejscem piątego sympozjum *International Herbart Association* (IHA) było Eichstätt, malownicze miasteczko w północnej Bawarii, będące siedzibą Katolickiego Uniwersytetu Eichstätt-Ingolstadt. IHA powstało w Oldenburgu, rodzinnym mieście Johanna Friedricha Herbarta (1776–1841) w 225. rocznicę jego urodzin i skupia kilkudziesięciu członków, głównie przedstawicieli pedagogiki akademickiej z całego świata. Sympozyja odbywają się w cyklu dwuletnim. Pierwsze miało miejsce w związku ze zjazdem założycielskiego towarzystwa w 2001 roku¹.

¹ Podczas zorganizowanych do tej pory sympozjów poruszano następujące tematy, które oprócz jednego wyjątku znalazły się w tytule późniejszej publikacji: (1) pierwsze sympozjum w 2001 roku – *Zum aktuellen Erbe Herbarts* (2004), (2) drugie w 2003 roku – *Über die ästhetische Darstellung der Welt als das Hauptgeschäft der Erziehung* (kolokwium), (3) trzecie w 2005 roku – *Herbart und Dewey* (2006), (4) czwarte w 2007 roku – *In welche Zukunft schaut die Pädagogik?* (2009).

Tematem tegorocznego trzydniowego spotkania była estetyka Herbarta. Jest ona, jak podkreślił w mowie otwierającej sympozjum Friedrich Wissmann, dotychczasowy prezes IHA, mało znanym i niedocenianym obszarem filozofii i pedagogiki największego obywatela Oldenburga. W związku z tym najważniejszym zadaniem obrad sympozjalnych jest zainicjowanie dyskursu w tej sprawie.

Tak jak w poprzednich latach, formami pracy na sympozjum były sesje plenarne, na których zaprezentowano w sumie sześć referatów, oraz grupy tematyczne. Wspólnym przedmiotem dyskusji w grupach był w tym roku esej Herbarta pt. *Estetyczne przedstawienie świata jako główne zajęcie wychowania* (por.: Herbart 2008). Ponieważ większość uczestników sympozjum pochodziła z Niemiec, językiem obrad był język niemiecki.

Po oficjalnych powitaniach, z jakimi wystąpili, oprócz wspomnianego wyżej prezesa IHA, przewodniczący komitetu

organizacyjnego – Elmar Anhalt, dyrektor Instytutu Pedagogiki – Klaudia Schultheis, oraz przedstawiciel Wielkiego Kancelarza Katolickiego Uniwersytetu Eichstätt-Ingolstadt. Referat wprowadzający wygłosił Klaus Prange, emerytowany profesor Uniwersytetu Carla von Ossietzky’ego w Oldenburgu. Tytuł jego wystąpienia brzmiał: *Herbarts Ästhetik im Zeitalter der nicht mehr schönen Künste (Estetyka Herbarta w epoce sztuk, które przestały być piękne)*.

Na początku prelegent przypomniał o wybitnych umiejętnościach artystycznych Herbarta. Ich świadectwem jest kilka zachowanych utworów muzycznych jego autorstwa. Mimo to oldenburczyk nie opracował osobnej pracy naukowej poświęconej w całości problemom estetycznym. Być może, zastanawiał się K. Prange, wynikało to stąd, że estetyka jest niejako „głosem prowadzącym” we wszystkich jego pismach. Aby właściwie ocenić jej znaczenie, należałoby uznać, że była ona raczej specyficznym znamieniem sposobu myślenia Herbarta niż tylko dyscypliną naukową, o której pisał zaledwie w dwóch dziełach: *Lehrbuch zur Einleitung in die Philosophie (Podręcznik do wprowadzenia do filozofii – 1813)* i *Kurze Enzyklopädie der Philosophie (Krótka encyklopedia filozofii – 1831)*.

Porównując estetykę Herbarta ze współczesnymi filozofiami piękna, należałoby, zdaniem K. Prangego, podkreślić jej charakterystyczny rys. Jest nim ścisła więź z etyką i pięknem moralnym. Związek ten jest tak bliski i wewnętrzny, że estetyka i etyka mogą być traktowane jako tożsame. To z kolei powoduje, że

wizja estetyki jako nauki, która tylko marginalnie zajmuje się procesem rozwoju człowieka przez kształcenie (nauczanie) i kształtowanie (wychowanie), musi być zastąpiona koncepcją *par excellence* pedagogiczną. Tym samym myślenie estetyczne Herbarta – jak trafnie zauważył K. Prange – jest radykalnie przeciwstawne teorii wychowania estetycznego, która bierze początek od Friedricha Schillera i jest rozwijana (również w Polsce) jako „internalizacja smaku sztuki” (*Subjektivierung des Kunstgeschmacks*). Inaczej mówiąc, wychowanie do sztuki i przez nią (I. Wojnar). Takie mu rozumieniu wychowania estetycznego Herbart przeciwstawił projekt, w którym główny nacisk kładzie się na formowanie w wychowanku smaku etycznego, polegającego na refleksywnym zapośredniczeniu między rozumem (*Vernunft*), wolą (*Wille*) i działaniem praktycznym (*Praxis*).

Drugi dzień obrad sympozjalnych rozpoczął się od spotkań w grupach tematycznych. Na podstawie wskazanego nieco wcześniej „manifestu wychowania estetycznego” Herbarta – eseju z 1800 roku pt. *Estetyczne przedstawienie świata jako główne zajęcie wychowania* – dyskutowano nad trzema problemami: (1) *Estetyka a myślenie polityczne*, (2) *Estetyka a kształtowanie charakteru* i (3) *Estetyka a kształcenie smaku etycznego*.

W sesji plenarnej, która odbyła się po spotkaniach grupowych, Dariusz Stępkowski z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie przedstawił referat na temat *Ästhetik, Metaphysik, Pädagogik. Über die realistischen Grundlagen des pädagogischen Denkens bei*

Herbart (Estetyka, metafizyka, pedagogika. Realistyczne podstawy myślenia pedagogicznego Herbarta).

Nawiązując do referatu K. Prangego, mówca z Polski zaproponował opatrzenie Herbartowskiej koncepcji kształcenia i wychowania nazwą „estetyka pedagogiczna” (*pädagogische Ästhetik*). W swoim referacie wykazał on, że jej fundamentem jest paradygmat myślenia realistycznego, który wyróżnia filozofię i pedagogikę Herbarta spośród dominujących w jego czasach systemów idealistycznych. Podstawą tego paradygmatu była, zdaniem prelegenta, metafizyka, z powodu której już za życia oldenburczyk nie cieszył się zbyt dużą sympatią współczesnych, a po śmierci popadł w całkowite zapomnienie.

Popołudniową sesję plenarną rozpoczęła referat Sabiny Sander z Uniwersytetu w Erfurcie (Niemcy) pt. *Herbarts Ästhetik und Apperzeptionstheorie sowie deren Rezeption im Konzept der „Völkerpsychologie”* (*Estetyka Herbarta a teoria apercpcji oraz jej recepcja w projekcie „psychologii narodów”*). Na wstępie prelegentka przedstawiła linię rozwojową, w którą jako pierwsze ogniwo wpisuje się, jej zdaniem, Herbart ze swoją „estetyką stosunków” (*Ästhetik der Verhältnisse*). Linię tę wyznaczają tacy myśliciele, jak: Moritz Lazarus (1824–1903), pomysłodawca i pionier „psychologii narodów” (*Völkerpsychologie*), Georg Simmel (1858–1918), filozof i socjolog niemiecki, prekursor filozofii kultury (*Kulturphilosophie*) i Ernst Cassirer (1874–1945), inicjator symbolizmu kulturowego i twórca funkcjonalnej definicji człowieka (*animal symbolicum*). Do tej pory, podkreśliła S. Sander, nie do-

strzegano ani wpływu Herbarta na myśl wymienionych powyżej autorów, ani jego roli w powstaniu filozofii kultury. Stąd też celem jej wystąpienia było wydobycie tych zależności na przykładzie „psychologii narodów” M. Lazarusa. Jako płaszczyznę porównania referentka z Erfurtu przyjęła dla obu teorii pojęcia ukształcalności (*Bildsamkeit*) i apercpcji (*Apperzeption*).

Dzięki analizie znaczeniowej wspomnianych dwóch terminów udało się S. Sander wykazać, że między poglądami Lazarusa a Herbarta zachodzi daleko idąca zbieżność. Nie da się jej wyjaśnić inaczej, jak tylko przez przyjęcie hipotezy, że Lazarus czerpał z dorobku intelektualnego oldenburczyka, zwłaszcza zaś z jego psychologii.

Po dyskusji nad referatem S. Sander jako druga w tej sesji wystąpiła Alexandra Schotte z Uniwersytetu Friedricha Schillera w Jenie (Niemcy). Temat jej prelekcji brzmiał: *Die Wahrnehmung gestalteter Umwelten im Werk von Johannes Trüper (Spostrzeganie środowiska zmodyfikowanego (wychowawczo) w dziele Johnnesa Trüpera)*. Referentka zajęła się mało rozpoznaniem zagadnieniem wpływu koncepcji wychowawczej Herbarta na powstanie i rozwój pedagogiki rewalidacyjnej (*Behindertenpädagogik*).

Chociaż Herbart nie pisał wiele na temat pracy z osobami niepełnosprawnymi ani nie opracował odrębnej dla nich pedagogiki, to jednak znaleźli się pedagodzy, którzy, jak podkreśliła A. Schotte, twórczo zaadaptowali system Herbartowski do potrzeb tego rodzaju działalności. Jednym z nich był Johannes Trüper

(1855–1911), zaliczany obok Jana-Daniela Georgensa (1823–1886) i Heinricha M. Deinhardta (1821–1880) do współtwórców pedagogiki specjalnej (*Heilpädagogik*) w Niemczech.

A. Schotte wskazała kilka elementów, której jej zdaniem przejął J. Trüper z teorii Herbarta, zakładając w 1890 roku pierwszy w Niemczech zakład wychowawczy dla dzieci i młodzieży specjalnej troski w Sophienhöhe pod Jeną. W szczególności były to: (1) kierownictwo jako forma bezpośredniego spotkania wychowawczego, (2) kształcenie intelektualne i duchowe oraz (3) aranżacja przestrzeni materialnej i socjalnej sprzyjającej wszechstronnemu rozwojowi osób niepełnosprawnych. Zdaniem prelegentki, wypracowana przez J. Trüpera triada wyznaczników wpływających na wychowanie: środowisko – rodzina – religia, pochodziła również od Herbarta.

Program ostatniego dnia sympozjum obejmował sesję plenarną przed południem. W jej trakcie wygłoszono trzy referaty. Pierwszy zabrał głos Markus Rassiller z Katolickiego Uniwersytetu Eichstätt-Ingolstadt. Podjął on temat: *Ästhetik und Form. J.F. Herbarts Konzept einer „Ästhetischen Darstellung der Welt“ aus bildungstheoretischer Perspektive (Estetyka a forma. Herbartowski projekt „estetycznego przedstawienia świata” z perspektywy teorii kształcenia)*. Referent od strony psychologii postaci starał się zanalizować teorię kształcenia Herbarta. Jego zdaniem wiele elementów teorii Gestalt da się właściwie odczytać dopiero w świetle estetycznej koncepcji rzeczywistości, jaką przedstawił oldenburczyk w pierwszej swojej publi-

kacji książkowej *Abecadło poglądowości według pomysłu Pestalozziego (Pestalozzi's Idee eines ABC der Anschauung)*. Na bazie podobieństw między gestaltryzmem a Herbartowską teorią kształcenia oglądu M. Rassiller wskazał na potrzebę releksyjności nie tylko wymienionej właśnie pracy Herbarta, lecz także idei nauczania wychowującego, która w dojrzałej formie została zaprezentowana w *Pedagogice ogólnej wywiedzionej z celu wychowania (Allgemeine Pädagogik aus dem Zweck der Erziehung abgeleitet)* z 1806 roku.

W kolejnym referacie Clauda Gardnitsch z Uniwersytetu Karla Franzensa w Grazu (Austria) zajęła się problemem *Ästhetische Erziehung und moralische Urteilskraft (Wychowanie estetyczne a władza sądenia moralnego)*. Jej zdaniem, w obliczu panującego w edukacji kryzysu wychowania moralnego i lęku przed pedagogiką normatywną teoria wychowania Herbarta jest wciąż aktualną propozycją ewolucyjnego podejścia do rozwoju kompetencji moralnych i władzy sądenia. Wbrew zarzutom normatywizmu, które często formułowane są przeciwko pedagogice Herbartowskiej, cnotę (*Tugend*) rozumie się w niej jako dynamiczny stosunek między wglądem (*Einsicht*) a działaniem (*Handeln*). Zgodnie z tym ujęciem ukształtowane, czyli dające się formować, są zarówno skrajne punkty owego stosunku – wgląd i działanie – jak i sam proces przechodzenia między nimi (Herbart nazywa go charakterem). W ten sposób otwiera się przed działaniem pedagogicznym szeroka płaszczyzna wpływu na wychowanka za pośrednictwem zmysłów i rozumu.

Jak podkreśliła C. Gardenitsch, estetyka odgrywa u Herbartą rolę fundamentu, na którym kształtuje się władza sądenia moralnego (sumienie). Wśród figur wychowania moralno-estetycznego omówiła ona m.in. takt pedagogiczny i estetyczne przedstawienie świata.

Zanim przejdę do ostatniego referatu, chciałbym odwołać się do pewnej analogii, która wydaje mi się w tym miejscu trafna. Współczesna muzyka – nie tylko atonalna – lubi posługiwać się dysonansem. Odpowiednio zastosowany, otwiera on nowe sfery doznawania i myślenia muzycznego. Tak właśnie można odczytać prelekcję Beatrice Nunold z Uniwersytetu w Chemnitz (Niemcy) na temat *Topologie des S(ch)eins als ästhetisches Weltverhältnis (Topologia pozor/bytu jako stosunek estetyczny)*. Jej wystąpienie z wielu powodów mogło się wydawać prowokacyjne. W dyskusji, która po nim nastąpiła, zarzucono referencie m.in.: (1) dowolność w interpretowaniu źródłowych wypowiedzi Herbartą, (2) odwrócenie perspektywy myślenia przez wyjście od pozor jako głównej kategorii ontologicznej oldenburczyka i (3) odrwanie poznania i myślenia od bytu, wskutek czego życie człowieka stało się byciem-w-obrazie (*im-Bild-Sein*). Mimo to wykład B. Nunold przez bogato ilustrowane odniesienia do współczesnej (postmodernistycznej) filozofii i (anty)sztuki wzbudził spore zainteresowanie wśród słuchaczy. Osobiście uznaję go za swoisty dysonans, którym zakończyło się

symposium. Co prawda wątpię, aby jego autorka wytyczyła nową drogę w badaniach nad spuścizną Herbartowską, ale jednak jej wystąpienie uświadomiło mi ponownie głęboki sens sentencji Tomasa z Akwinu: *parvus error in principio magnus est in fine (mały błąd na początku wielkim jest na końcu)*. Oznacza ono, że sposób rozstrzygnięcia podstawowych kwestii ontologicznych i poznawczych w pewnym stopniu z góry przesądza cel, który się osiągnie.

Na zakończenie symposium nowy przewodniczący IHA E. Anhalt ogłosił, że za dwa lata miejscem spotkania będzie Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Bibliografia

- ANHALT E. (red.), 2009, *In welche Zukunft schaut die Pädagogik? Herbarts Systemgedanke heute*, red. E., Verlag IKS Garamond, Jena.
- HERBART J.F., 2008, *Estetyczne przedstawienie świata jako główne zajęcie wychowania*, tłum. D. Stępkowski, Pedagogika Kultury, t. 4.
- KLATTENHOFF K. (red.), 2004, *Zum aktuellen Erbe Herbarts. Ein Klassiker der Pädagogik nach der Jahrtausendwende*, red. K., BIS-Verlag der Universität Oldenburg, Oldenburg.
- PRANGE K. (red.), 2006, *Herbart und Dewey. Pädagogische Paradigmen im Vergleich*, Verlag IKS Garamond, Jena.

Dariusz Stępkowski